

[https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-304-2\(2\)-46](https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-304-2(2)-46)

УДК 330.1

Юлія ХАРЧЕНКО

Національний університет «Чернігівська політехніка»

<https://orcid.org/0000-0001-6181-548X>

e-mail: ycharhenkoy@gmail.com

АСПЕКТИ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСТВА ТА ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

В статті досліджуються особливості впливу територіальної організації господарства та її інституціонального забезпечення, можливість створення нових і посилення існуючих методологічних суперечностей, враховуючі сучасні виклики. Вказано, пріоритетні напрями оптимізації інституціонального забезпечення територіальної організації господарства. Зазначено, що в сучасних умовах ключовими чинниками територіальної організації господарства в країнах-членах ЄС визнано інноваційну активність, капіталізацію людського потенціалу та ефективне управління. Авторкою вказані концептуальні засади оптимізації інституціонального забезпечення територіальної організації господарства в сучасних умовах

Ключові слова: інституціональне забезпечення; територіальна організація, господарства; регіональний розвиток, розвиток продуктивних сил, регіон.

Yuliia KHARCHENKO

Chernihiv Polytechnic National University

ASPECTS OF TERRITORIAL ORGANIZATION OF ECONOMY BUT INSTITUTIONAL PROVIDING IN MODERN TERMS

A problematic trend is the orientation of the regional economy mainly to the raw materials sector, a decrease in the rate of introduction of innovative types of products, and low entrepreneurial activity of the population. The unproductiveness of the economy and the uneven distribution of it increase the asymmetry of interregional and subregional sustainable development. Trends towards increasing disparities are also observed in terms of the volume of industrial products sold, exports, attracting investments, the level of attracting capital investments per person, etc. The uneven level of development of the regions, which especially deepens at the level of cities, towns, and villages, leads to an imbalance of the territory of Ukraine, which threatens its integrity. The growth of territorial disparities in the level and quality of life of the population increases external and internal migration processes, which are practically uncontrollable, lead to the outflow of human resources, especially from border and rural areas, monofunctional cities, and disrupts the settlement system. As a result, there is a growing gap between the center and territories remote from it, loss of control over them, further aggravation of the crisis in underdeveloped territories and their marginalization. In the article the features of influence of territorial organization of economy are investigated and her institutional providing, possibility of creation of new and strengthening of existent methodological contradictions, враховуючі modern calls. It is indicated, priority directions of optimization of the інституціонального providing of territorial organization of economy. It is marked that in modern terms the key factors of territorial organization of economy in the countries-members of EC are confess innovative activity, capitalization of human potential and effective management. An author is indicate conceptual principles of optimization of the institutional providing of territorial organization of economy in modern terms

Keywords: institutional providing; territorial organization, economies; regional development, development of productive forces

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Проблемною тенденцією є орієнтація регіональної економіки переважно на сировинні сектори, зниження темпів впровадження інноваційних видів продукції, низька підприємницька активність населення. Непродуктивність економіки та нерівномірність її розміщення посилює асиметрію міжрегіонального та субрегіонального сталого розвитку.

Тенденції до збільшення диспропорцій спостерігаються і за показниками щодо обсягів реалізованої промислової продукції, експорту, залучення інвестицій, рівнем залучення капітальних інвестицій на одну особу тощо. Нерівномірний рівень розвитку регіонів, що особливо поглиблюється на рівні міст, селищ, сіл, призводить до розбалансування території України, що загрожує її цілісності.

Зростання територіальних диспропорцій у рівні та якості життя населення посилює зовнішні та внутрішні міграційні процеси, які практично є неконтрольованими, призводять до відтоку людських ресурсів, особливо з прикордонних та сільських територій, монофункціональних міст, порушує систему розселення. Як наслідок, спостерігається зростання розриву між центром та віддаленими від нього територіями, втрата контролю над ними, подальше загострення кризи на слабозрозумітих територіях та їх маргіналізація. [2]

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Вагомий внесок у дослідження різних аспектів регіонального розвитку зробили вітчизняні вчені, яких слід особливо виокремити праці О.І. Амоші, І.О. Бистрякова, Б.В.Буркинського, М.П.Бутка, В.М.Геєця,

С.Й.Вовканича, А.А.Грищенко, Б.М.Данилишина, М.І.Долішнього, С.І.Дорогунцова, В.С.Загорського, Е.М.Лібанової, М.І.Мельник, С.І.Пирожкова, Т.В. Пепи, С.А.Романюка, В.Р.Сіденка, І.З. Сторонянської, Л.Г.Чернюк, С.Л. Шульц та інших.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття

Однак, незважаючи на розгорнутий дискурс і значний інтерес до проблематики інституційного середовища, потребують посиленого дослідження особливості впливу територіальної організації господарства та її інституціонального забезпечення, враховуючі сучасні виклики. Вказане може стати причиною створення нових і посилення існуючих методологічних суперечностей.

Формулювання цілей статті

З метою посиленого дослідження особливості впливу територіальної організації господарства та її інституціонального забезпечення, враховуючі сучасні виклики варто дослідити просторову організацію господарства як результат і прояв територіального поділу праці, дослідити територіальні процеси як явища диференціації інтеграції та концентрації господарюючих суб'єктів на різних таксономічних рівнях. Виокремити форми територіальної організації господарств та їх таксономічний вияв. [3]

Виклад основного матеріалу

У довоєнний період агломерації та великі міста були потужними центрами економічного зростання, але воєнні дії загострили проблеми, які попри їхній значний економічний та фінансовий потенціал, що потребують втручання держави у такі сфери, як транспортне сполучення, навантаження на мережу інженерних комунікацій, розбалансованість темпів забудови житлових і соціальних об'єктів, загострення екологічної ситуації. Крім того, наявна інфраструктура в агломераціях не відповідає сучасним потребам обсягу маятникових міграцій та тих, які пов'язані з безпековими викликами. [4]

Сучасний етап реалізації державної регіональної політики пов'язаний із низкою викликів серед яких:

- руйнації, пов'язані з воєнними діями;
- низький рівень координованості реформ у сфері державної регіональної політики, адміністративно-територіального устрою, реформи місцевого самоврядування та низки секторальних проблем;
- наявність хронічного конфлікту між виконавчою владою і місцевим самоврядуванням і відповідно, відсутність чіткого розмежування прав та повноважень регіональних, місцевих органів управління і, як наслідок, нестабільність нормативно-правових умов реалізації реформ;
- відсутність чітких критеріїв перегляду та невизначеність меж адміністративно-територіальних одиниць породжує постійні компетенційні спори між органами місцевого самоврядування та місцевими органами виконавчої влади, зокрема щодо права власності на землю, податки тощо;
- законодавча неврегульованість та процедурні проблеми передачі й використання земельних, майнових та інших ресурсів ОТГ, а в перспективі нових адміністративних районів;
- відсутність повноважень місцевих органів виконавчої влади щодо реалізації ними контролюючих та координаційних функцій, а також дефіцит ресурсів для розвитку депресивних територій;
- недосконалість існуючих інструментів державної підтримки розвитку територій, які здебільшого використовуються на вирішення поточних завдань, тобто покриття нестачі капітальних видатків місцевих бюджетів.

Ці проблеми прямо чи опосередковано впливають на оптимізацію та пріоритетність інституціональних аспектів реалізації державної регіональної політики інклюзивності сталого розвитку, зокрема в частині відносин між регіональною владою та територіальними громадами (рис. 1).

Державна регіональна політика сьогодні використовує інструменти міжбюджетного вирівнювання та програмно-проектний інструментарій стимулюючого впливу. [5]

З огляду на наявні інструменти ми поділяємо їх на активну та пасивну регіональну політику. Якщо пасивна регіональна політика включає інструменти міжбюджетного вирівнювання (дотації та субвенції), то активна – спрямована на впровадження заходів мотиваційного впливу, реалізація яких сприятиме підвищенню рівня конкурентоспроможності економік регіонів. На основі врахування важелів впливу пасивної та активної регіональної політики її засадничими детермінантами, які є базовими компонентами продуктивних сил.

До їх складу належать:

- підвищення якості управління та адміністрування;
- залучення партисипативних інститутів суспільного впливу шляхом набуття ознак публічної політики через збалансованість інтересів різних верств населення; залучення до постановки та вирішення місцевих проблем; інструментів державно- і муніципально-приватного партнерства;
- підвищення рівня взаємоузгодженості управлінських рішень між ієрархічними рівнями влади;
- досягнення комплементарності через узгодження секторальних реформ;

- забезпечення системного стратегування та програмно-цільового програмування;
- дотримання балансу між інструментами вирівнювання і стимулювання розвитку регіонів;
- зростання ролі фінансових інструментів стимулювання територіальної організації господарства.
- взаємоузгодженість підходів до стимулювання розвитку «точок зростання» та підтримки економічно відсталих та депресивних територій;
- впровадження нових управлінських технологій (на кшталт електронних адміністративних послуг чи міжмуніципального партнерства);
- імплементація інституціонального базису регіональної політики ЄС;
- гармонізація внутрішньосистемних заходів регіональної політики та зовнішніх впливів тощо.

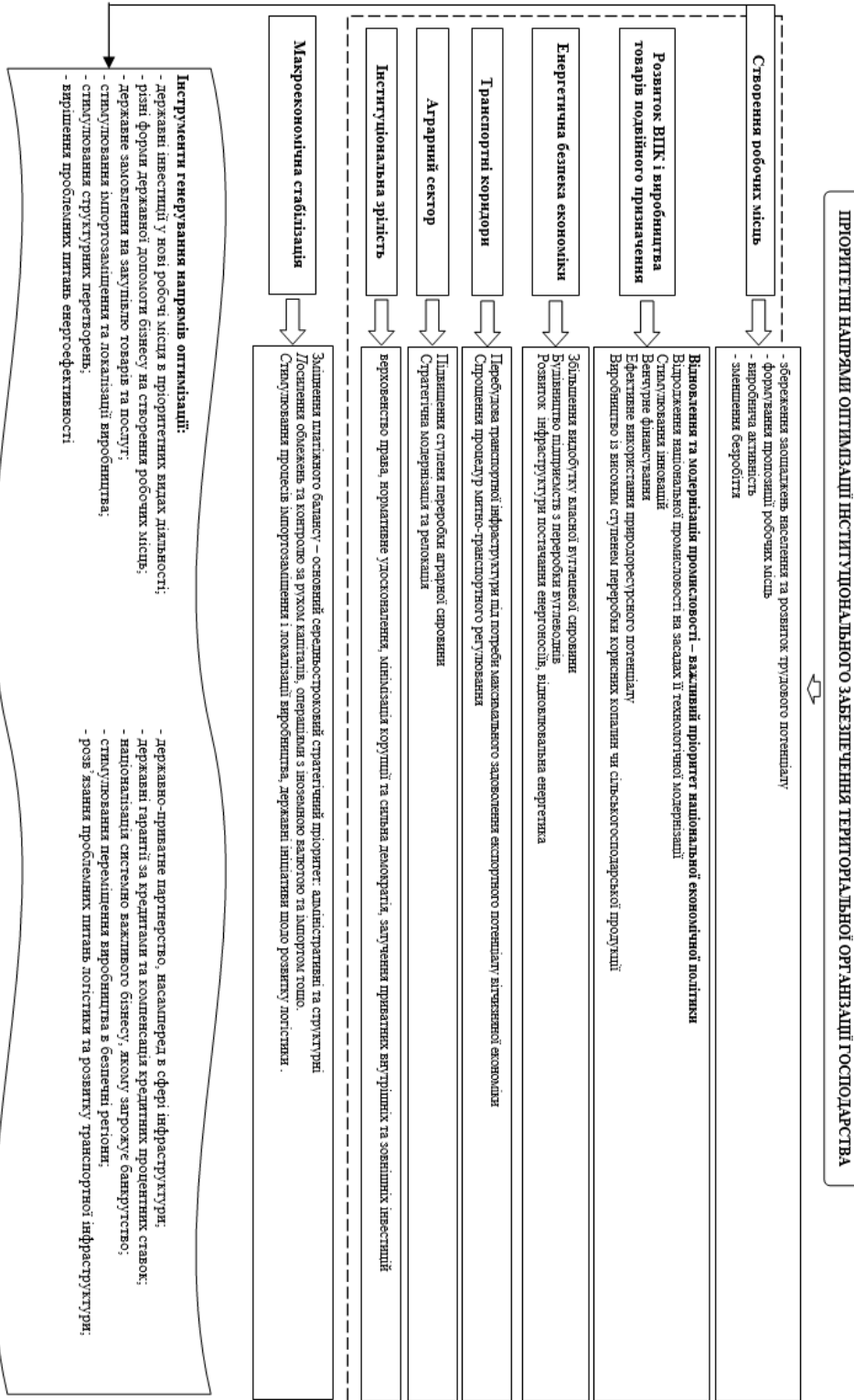

Рис. 1. Пріоритетні напрями оптимізації інституціонального забезпечення територіальної організації господарства

Варто зазначити, що в сучасних умовах ключовими чинниками територіальної організації господарства в країнах-членах ЄС визнано інноваційну активність, капіталізацію людського потенціалу та ефективне управління [1]

Зауважимо, що в умовах повоєнної України вказані детермінанти із цілком зрозумілих причин зберігають свою значущість. Європейські вчені зосереджують увагу на значенні мережевих структур як чинника конкурентоспроможності регіонів.

Проблема інноваційності економіки європейських регіонів розглядається в контексті дифузії інновацій, тобто в ракурсі регіонів, здатних продукувати інновації і тих, де їх наслідують. Вітчизняні регіони в цьому контексті стикаються з проблемою інтелектуальної обмеженості для продукування інновацій, не говорячи вже про їх мобільність. Вирішення цієї проблеми лежить у площині взаємоузгодженості управлінських впливів.

Зокрема, держава має створити інституціональні передумови для функціонування та розвитку об'єктів інноваційної інфраструктури, а саме технопарків, технополісів, індустріальних парків, кластерів, стартапів тощо, а регіони реалізовуватимуть створення та функціонування таких структур. Натомість згідно із загальнодержавними пріоритетами ініціюють внутрішньорегіональні або міжрегіональні формування, територіальної громади.

Проблема капіталізації людського потенціалу в регіональній політиці розглядається з урахуванням впливу міграції та потребує вирішення проблеми соціальної інтеграції зменшення структурних регіональних диспропорцій. У сучасних умовах акцентується увага на проблемах та мобільності людських ресурсів.

В умовах України удосконалення регіональної політики та механізмів її реалізації має відбуватись за умов забезпечення комплексного підходу до управління територіальної організації господарства, що забезпечить збалансування управлінських впливів шляхом покращення координації дій між різними рівнями державної влади і місцевим самоврядуванням для отримання синергійного ефекту з урахуванням специфіки територій. [6]

Щодо повоєнної стратегії і тактики відбудови національного господарства, її модернізації – це питання майбутнього України – сильної європейської країни з потужною промисловістю, особливо ВПК, сфери машинобудування, переробки сільськогосподарської сировини, що генерує значну частину доданої вартості, та розвиненим малим і середнім бізнесом, що забезпечує насамперед зайнятість населення.

Розвиток воєнної економіки неможливий без державних стимулів, однак не варто забувати і про макроекономічну стабільність.

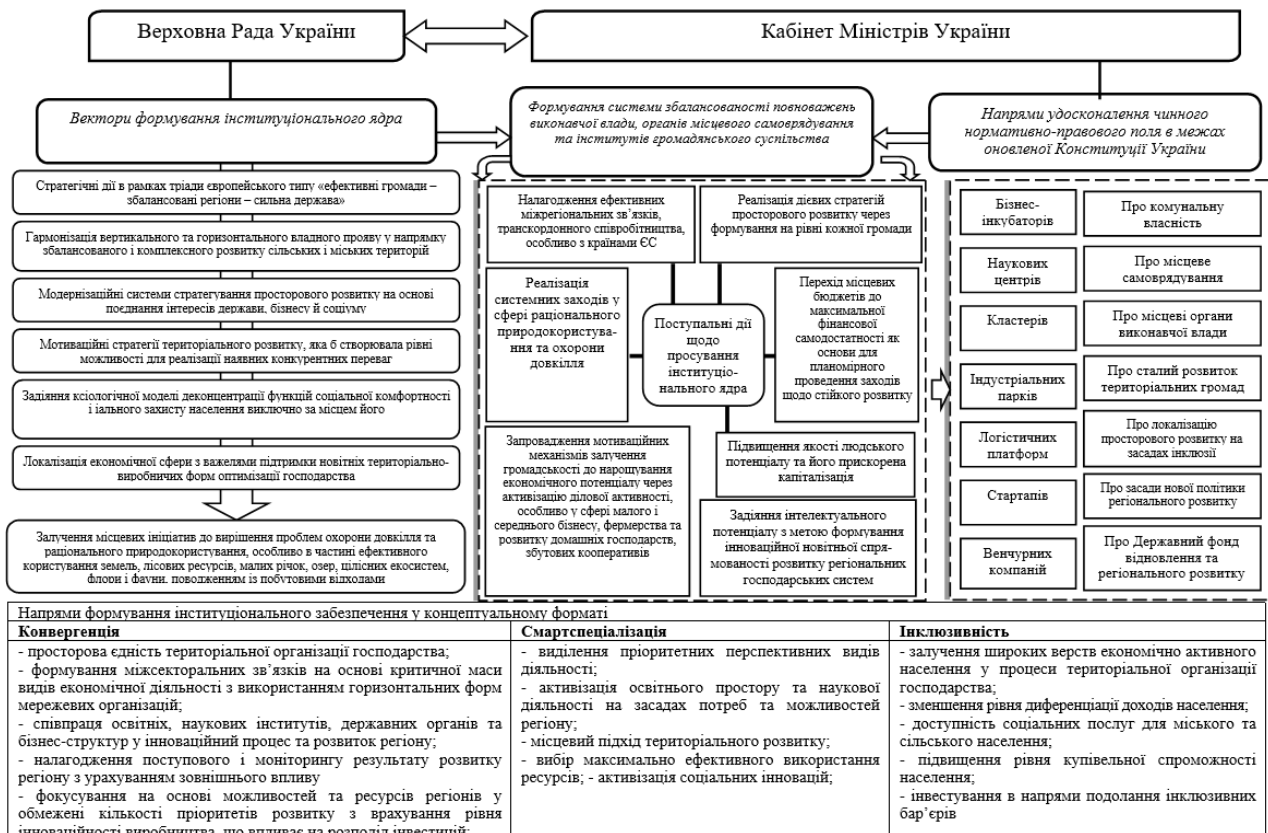

Рис. 2. Концептуальні засади оптимізації інституціонального забезпечення територіальної організації господарства в сучасних умовах

Наявність обґрунтованої оновленої державної стратегії регіональної відбудови та розвитку має сприяти гармонізації відносин між центром і регіоном щодо спільного фінансування проєктів через:

- концентрацію ресурсів регіонів і держави на вирішенні найгостріших проблем;
- узгодження інтересів органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо реалізації стратегічних завдань сталого інклюзивного розвитку регіонів;
- диверсифікацію джерел інвестиційного забезпечення за умов широкого залучення приватного капіталу для фінансування спільних проєктів регіонального масштабу;
- чітке визначення зобов'язань сторін, спільну відповідальність уряду та місцевої влади за кінцевий результат реалізації визначених стратегічних завдань тощо.

Створення робочих місць дозволить зберегти заощадження населення та трудовий потенціал економіки. Тому формування пропозиції робочих місць дозволить підтримувати рівень поточних доходів громадян і запобігатиме скороченню їхніх заощаджень, а також купівельну спроможність внутрішнього ринку.

Конкретні напрямки структурної політики, на наш погляд, треба сконцентрувати на розвитку ВПК і технологій подвійного призначення, ефективному використанні наявних природних ресурсів, видобуванні та переробці вуглеводнів (рис. 2).

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Отже, основними проблемами, що виникають при формуванні та реалізації системи стратегічного планування, є:

- недостатня увага бізнес-структур та інститутів громадянського суспільства до процесів стратегічного планування розвитку території;
- недосконалий моніторинг ефективності реалізації стратегій;
- неузгодженість індикаторів регіональних стратегій, що обмежує можливість визначення довгострокових перспектив соціально-економічного розвитку регіонів.

В сучасних умовах в Україні удосконалення регіональної політики та механізмів її реалізації має відбуватись за умов забезпечення комплексного підходу до управління територіальною організацією господарства, що забезпечить збалансування управлінських впливів шляхом покращення координації дій між різними рівнями державної влади і місцевим самоврядуванням для отримання синергійного ефекту з урахуванням специфіки територій, що стане подальшим науковим інтересом.

Література

1. Аналітичні матеріали Світового банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ac.atloverview-ce.14.html>.
2. Долишній М. І. Регіональна політика на рубежі ХХ-ХХІ століть: нові пріоритети: монографія / М. І. Долишній. – К.: Наукова думка, 2006. – 511 с.
3. Паламарчук М. М. Економічна і соціальна географія з основами теорії / М. М. Паламарчук, О. М. Паламарчук. – К.: Знання, 1998. – 416 с.
4. Пепа Т. В. Сучасна парадигма регіонального розвитку продуктивних сил економічного простору України / Т. В. Пепа. – Черкаси: Вертикаль, 2012. – 526 с.
5. Поповкін В. А. Регіонально-цілісний підхід в економіці / В. А. Поповкін. – К.: Наукова думка, 1993. – 210 с.
6. Про засади державної регіональної політики: Закон України від 05.02.2015 № 156-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 13. – Ст. 90.
7. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки [Електронний ресурс]: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 № 695. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>.
8. Регіональна економіка модернізаційному форматі: підручник / за ред. д.е.н., проф. Бутка М. П. – К.: Центр учбової літератури, 2020. – 432 с.
9. Старонянська І. Міжрегіональні інтеграційні процеси в Україні та перспективи розвитку / І. Старонянська. Львів: ІРД НАН України, 2009. – 392 с.

References

1. Analytical materials of the World Bank [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.ac.atloverview-ce.14.html>.
2. Dolishnyi M. I. Regional policy on the threshold of the XX-XXI centuries: new priorities: monograph / M. I. Dolishnyi. – K.: Naukova dumka, 2006. – 511 s.
3. Palamarchuk M. M. Economic and social geography with the basics of theory / M. M. Palamarchuk, O. M. Palamarchuk. – K.: Znannia, 1998. – 416 s.
4. Pepa T. V. Modern paradigm of regional development of productive forces of the Ukrainian economy / T. V. Pepa. – Cherkasy: Vertykal, 2012. – 526 s.
5. Popovkin V. A. Regional-targeted approach in economics / V. A. Popovkin. – K.: Naukova dumka, 1993. – 210 s.
6. Pro zasady derzhavnoi rehionalnoi polityky: Zakon Ukrainy vid 05.02.2015 № 156-VIII // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 2015. – № 13. – St. 90.
7. Pro zatverdzhennia Derzhavnoi stratehii rehionalnoho rozvytku na 2021-2027 roky [Elektronnyi resurs]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 05.08.2020 № 695. – Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>.
8. Rehionalna ekonomika modernizatsiinomu formati: pidruchnyk / za red. d.e.n., prof. Butka M. P. – K.: Tsentr uchbovoi literatury, 2020. – 432 s.
9. Staronianska I. Mizhrehionalni intehratsiini protsesy v Ukraini ta perspektyvy rozvytku / I. Staronianska. Lviv: IRD NAN Ukrainy, 2009. – 392 s.